

A NEMZETISÉG ÉS AZ EGYETEMESSÉG KÉRDÉSE,
VISZONYÁNAK ALAKULÁSA AZ URÁLI NÉPEK IRODALMÁBAN

Domokos Péter

A téma tömör kifejtésére szép és gyakran idézett példa a magyar romantika legnagyobbjának, VÖRÖSMARTY MIHÁLYNAK *Pázmán* című négy sorosa, amelynek veleje, örök érvényű tanítása: "Legszentebb vallás, hazá és emberiség." A modern eszt irodalom programadója, GUSTAV SUITS jelszóban sűríti a magyar költőével rokon gondolatát: "Ne csak észtek legyünk, legyünk európaiak is!" Napjaink kitűnő udmurt lírikusa, FLOR VASZILJEV dialektikus módon fogja fel és fogalmazza meg lényegében ugyanezt a felismerést: "Anyanyelvünk! Ki hozzád mostoha, mások nyelvén se érthet az soha!" A három egybecsengő idézet Európa három tájáról, három történeti periódusából, három eltérő múltú, társadalmi szerkezetű nép irodalmából való, s a feltüntetés sorrendjében 1830 és 1970 között mintegy háromnegyed évszázadonként követi egymást.

A nemzetiség és az egyetemesség egyidejű jelenléte, öszszefonódása, egysége természetes, magától értetődő jellemzője a nagy, érett irodalmaknak, különösen azok csúcsteljesítményeinek /PUSKIN, TOLSZTOJ, GOETHE, SCHILLER/. Ez az egység feltétele is egyben annak, hogy bármely irodalom beletartozhassék az esztétikai kritériumok alapján felfogott /tehát nem mennyiségi szempontok szerint megítélt/ világirodalomba. A jelentős, nagy irodalmat létrehozó népek esetében a nemzetté válást nem hátráltatták /legalábbis döntő mértékben nem késleltették/ külső és belső kedvezőtlen körülmények, s a történelmi fejlődés megfelelő fokán --mintegy törvényszerűen, erőltetés nélkül -- váltak pl. angolokká az angolok és oroszokká az oroszok. Az e nyelveken megszólaló irodalomban éppen ezért soha nem kapott /mert erre nem is volt szükség/

megkülönböztetett, nyomatékos hangsúlyt a "nemzeti", mert ilyen nyomaték nélkül is angol, orosz, olasz vagy spanyol volt a megírt alkotás /mindegyik mindennemű ellenállás, vita nélkül lehetett azzá, ami/, s a művek színejava előbb vagy utóbb különösebb küzdelem, készítés nélkül, szinte magától értetődő módon része lett a világirodalomnak is. Talán még annyi tehető hozzá az itt kifejtettekhez, hogy a világnyelven megszólaló irodalmak megteremtői világtörténelmet /és kultúrát/ alakító, meghatározó népek voltak a múltban, ill. azok a jelenben. Esetükben az irodalom funkciója is eltérő volt és maradt, gyakorlati és elméleti felfogása, megkülönböztetése, értelmezése is merőben más, mint a kisebb, elszigeteltebb nyelveken létrejött irodalmaké. Ez utóbbiak esetében ugyanis - legalábbis fejlődésük bizonyos szakaszaiban - nem beszélhetünk a "nemzeti" és az "egyetemes" kategóriák időben egybeeső természetes jelenlétéről.

A valamikor egyidejűleg nemzeti és társadalmi függőség viszonyai között élt népek — ilyen volt Kelet-Európa népeinek többsége s kivétel nélkül valamennyi uráli nyelvet beszélő kisebb-nagyobb nép is — irodalmában a vizsgált kategóriák sorsa, viszonya — történetiségében — bonyolultabb. Ezzel összefüggésben és ebből következőleg tölt be életükben, értékrendjükben és gondolkodásmódjukban az irodalom egészen más szerepet, mint a fentebb említett népeknél.

A nemzetiség és az egyetemesség kettőséből a kis irodalmak legkorábbi s egyben leghosszabb periódusában, a folklor korszakában még eredendően, szándéktalanul, a lehető legtermészetesebb módon /miként a világ bármely népének folklórájában is/ az egyetemességgel találkozunk a népi alkotások szemléletét, általános tartalmát, mondanivalóját tekintve. Ugyanakkor s ugyancsak a "másként nem is lehet" természetességével, a tudatosság küszöbe alatt nyelve és képi világa alapján már bizonyos értelemben nemzeti is volt ez a

folklór. De hol volt még akkor akármelyik uráli közösség is a nemzetté válástól? Idővel, a nemzeti gondolat jelentkezése idején /miként alább majd részletesebben kifejtem/, a folklór válik ugyan éppen a benne rejlő sajátos jegyek révén a nemzeti irodalmak alapjává, mégis benne halmozódott fel a legtöbb univerzálisan érvényes tartalom, érzés, gondolat. Virágzása, tényleges funkcionálása idején tehát egyetemessége domborodott ki nagyobb mértékben. Az emberi lét ezernyi gondjáról, bajjáról, öröméről a *Kanteletár*-ba foglalt dalszövegekkel plasztikusabban neves költők sem szóltak; az észti, a mari és az udmurt folklórban párját ritkítóan szép ars poetikák énekelnek a költészet és az ember örök szimbiózisáról, megállapításaik általános érvényűek.

Sohsem sorvad el az ének,
szó a szájról el nem fogyhat,
vers a verset nem vássa el.
Előbb kopik el a kőszirt,
fogy el a fa az erdőből,
mint a dalhoz a szárnyas szó,
dalostól az édes ének.

Szóból új szavak születnek,
szikrából új szikrák szöknek,
dal fogan, hol dúdolgatnak,
nóta nő, ha nótázgatnak.
A szájam szavakba szedi,
amit a szívem szeretne,
arra szárnyal dalom szárnya,
amerre kedvem kívánja.

/részlet, Rácz István fordítása/

— dalolja a dalról, s nem csupán a finnről, de a Föld bármely nyelvén megszólaló dalról a finn népi költő.

Az uráli népek többségének életében a XVIII., XIX., ill.

a XX. században következett be az a történeti fordulat, amely önmagukra ébresztette őket, ekkor váltak jórészt teljesen öntudatlan s általában paraszti közösségekből, elmosódó jellegű tömegekből önmagukat felfedező és becsülni kezdő népekké, nemzetekké. Ez a folyamat időben természetesen széthúzódik. Legkorábban a magyaroknál indul meg, s csak századunk húszas — harmincas éveiben éri el a kis lélekszámú, Szibériában élő uráli népeket. Egy korabeli jelszó, amely a finn ARWIDSSONTól származik, pontosan kifejezi /más népnevekkel behelyettesítve a többiek esetében is érvényes/ önálló nemzetté válásra törekvés lényegét: "Svédek már nem vagyunk, oroszokká nem válhatunk, legyünk hát finnek!" Ez a szállóigévé vált mondás a nemzetiség és egyetemesség kapcsolatból a nemzetiségre helyezi a súlyt. A nemzetté válás tehát mintegy előfeltétele annak, hogy olyan felszólítássá alakuljanak át a jelszóban sűrített politikai-kulturális programok, amelyet fentebb az észt SUITS-tól idéztem: "Ne csak észtek legyünk, legyünk európaiak is!"

Az öntudatra ébredés első fázisában valamennyi uráli nép esetében az irodalom volt az eszköz a "saját én" megismerésére, a múlt és a jelen kérdéseinek tisztázására, ill. kérdések feltevésére, következésképp ekkoriban elsősorban a nemzeti célkitűzések szolgálatában állt. Gondoljunk csak a LÖNNROT egybeállította *Kalevala* az egész finn életet meghatározó, a finneket finné tevő hatására, hasonló fejleményre a *Kalevipoeg* kapcsán az észteknél, a magyar reformkor irodalmára /a nemzeti himnuszt író KÖLCSEYre és a "nemzetébresztő" eposzt író VÖRÜSMARTYra, akinek *Szózat*-a egyébként közvetlen ihletője a RÜNEBERG költötte finn — és a két világháború közötti észt — nemzeti himnusznak/, a nemzetiségük elismertetéséért először megszólaló komi, udmurt, mari és mordvin írókra. Ezúttal csak a "korán jött", tragikus sorsú komi költő, IVAN KURATOV /1839-1875/ *A komi nyelv* című versét idézem az idevágó művek hosszú sorából, amely 1857-ben íródott, amikor a pravoszláv hitre térített komik tel-

jes eloroszosodása már elkerülhetetlennek tűnt:

A komi nyelv most még
Nem mond ki nagy titkot,
De az is biztos, hogy
Nem pelyva, amit mond.

Drága e nyelv nékem:
Lágyan cseng és tisztán -
Ha hallja, örömmel
Néz az Isten is rám.

E nyelven értünk szót
Józan testvérekkel.
Édesapánk, anyánk
Ezen áld meg egyszer.

Bölcsőmben hallottam
Ezt legelőször én,
Nem is felejttem el,
Csak a sír fenekén.

Szépsége előntött,
Még kisfiú voltam:
Legelső dalomat
E nyelven dúdoltam.

Valaki e nyelven
Nálam szebben szól majd,
És százhuszezer fül
Hall szívvidító dalt!

/Képes Géza fordítása/

Erthető módon a népköltészetnek is a nemzeti oldala került ekkoriban előtérbe, nemzeti vonásaival, jegyeivel, legfőképp nyelvével, kikristályosodott stílusával ihlette, támogatta az egyes uráli irodalmakat. Találónan fogalmazta a né-

pi költészetnek a nemzeti irodalomban betöltött szerepét a XIX. század elejének legmélyebb magyar gondolkodója, KÜLCSEY FERENC: "...a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni..." Ugyanezt a gondolatot mintegy az egységes magyar nemzet megteremtésének távlatába nézve már a politikum szférájában fejtette ki a század legnagyobb lírikusa, PETŐFI SÁNDOR: "...Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század földadata..."

A nemzeti karakter keresésében; majd kifermálásában a népköltészet és a hazai táj, a vérrel megszerzett, nehéz harcok árán megtartott szülőföld felfedezése és költői birtokba vétele mellett az egyes uráli népek történelme jelentette a további bő forrást, témát, eseményeket és alakokat kínálva művészi feldolgozásra, analógiákra, allegóriákra és párhuzamos jelleme megteremtésére. Élt is ezzel az uráli irodalmak mindegyike, amennyiben pedig a történeti kútfők szűkszavúaknak bizonyultak, vagy egyenesen hiányoztak, /bizonyos régi korokra vonatkozóan/ helyettesítette őket a gazdag költői fantázia. Így keletkeztek egy bizonyos időszak áltörténeti /s részben álnépi/ alkotásai.

E tisztán nemzeti jellegű irodalom tipikus képviselői közül megemlítem a magyar KATONA JÓZSEFet /allegorikus történeti drámájával, a *Bánk Bán*-nal/ és ARANY JANOST /népies és történeti elbeszélő költeményeivel, balladáival/, a finn ALEKSIS KIVI-t /az erdőlakó finn nép civilizálódásának útját megrajzoló regényével, a *Hét testvér*-rel/, az észt nyelvű műköltészet nagy alakját, LYDIA KOIDULÁT /hazafias költészetével, többek között *Szerelmem vagy te, szép hazám* című versével/; a kis - vagy fiatal írásbeliségűnek is nevezett - uráli népek irodalmának megalapítói közül a komi MIHAIL LEBEGYEVET /történeti témájú, ill. folklorisztikus hangvételű elbeszélő költeményeivel, de kiváltképp *Komi föld* című méltán híres leíró versével/, a mordvin DMITRIJ MORSZKOJ-t,

a mordvin múlt és a mordvin falu első versbeöntőjét, a mari SZERGEJ CSAVAJNt, a mari regény és dráma atyját, a lapp nyelvű irodalom első képviselői közül PEDAR JALVIt, s e korán sem teljes felsorolás végén ezen ifjú irodalmak egyik legsokoldalúbb, legszínesebb alakját, a *Kalevald*-t és PETŐFI költészetét egyaránt magába olvasztó udmurt GERD KUZEBAJt, aki így vall hovatartozásáról:

Fia vagyok én a mord kámai tájnak,
erdők mélységére vetett udmurt élet.
Ismerem a nádist, megszoktam a lápot,
ahol nyoma elvész lábnak és keréknek.
Mint a szakadékok, olyan vad a lelkem,
hidegéhez még a tél fagya sem ér fel,
izmomat edzettem erősre a harcban,
küzdve a sötétség konok istenével.
Tudom én, a zordon rengetegen túlról
fehér menyasszonyként jön felém az irtás.
Hidat én építetek át a folyón, lápon —
izmomat itatja fentről a nap-izzás.
Rémítsen bár dérrrel Invozsó* istennő,
Kildiszin* bár üssön viharzó szeszéllyel:
hidat én építetek távoli kékséghez,
egyesülök végül az álomi széppel.

/ *Udmurt vagyok*, Nagy László
fordítása/

A nemzeti kibontakozás e jellegzetes korában a szűkebb — de semmiképp sem nacionalista — nemzeti problematika főlé csak kivételesen nagy, távlatokban gondolkodó költők és írók emelkedtek, olyanok mint a nemzeti függetlenségért hősi halált halt, de a világszabadság kérdését is felvető PETŐFI,

* udmurt mitológiai lények

az emberiség történetét nagyszabású filozófiai drámában végiggondoló MADACH IMRE, majd az első világháború éveiben a modern líra olyan nagysága, mint ADY ENDRE, az "ember az embertelenségben". Hasonló témán tépelődik a finn JOHANNES LINNANKOSKI *Őrök küzdelem* című drámájában/ is.

A történelem, a társadalom és az irodalom fejlődése során századunk első negyedében elkövetkezik egy egyensúlyi állapot, mikor részben vagy teljesebben megvalósulnak a népi—nemzeti törekvések, s az uráli népek mindegyike azzá válik, amit neve is kifejez: anyanyelvén szóló, önmagát tudatosan építő közösséggé. /A társadalmi—politikai különbségek persze nem lényegtelenek. A két világháború között, a függetlenné vált polgári Magyarország, Finnország és Észtország rohamosan tolódik jobbra. Az Októberi Forradalom eredményeképp kulturális autonómiát nyert Szovjetunióbeli uráli népek viszont a világ első szocialista államának egyenrangú, rohamosan fejlődő nemzetiségei./ Ebben a periódusban a nemzetiség—egyetemesség párosának második tagja is fölerősödik, noha a nemzeti vonulat változatlanul markáns. Érthető, hisz ekkorra teremtődtek meg a feltételek a nemzeti témák nyugodt, zavartalan kifejtésére, tudományos és művészi feldolgozására. A fiatal uráli irodalmakban ebben az időszakban születnek meg az első valódi történeti regények, drámák, irodalmi nyelvük kialakításában is ezek a legfontosabb évek. Az egyetemesség előtérbe lépését az egész emberiség veszélyeztetettségének érzése magyarázza, az érlelődő újabb világháború előszelét a kis népek legjobb, legérzékenyebb költői is felfogják. A húszas-harmincas évek kiemelkedő magyar, észt és finn költői hazájuk és népük sorát már a világtörténelem összefüggései közé állítva szemléljük, s egyidejűleg szószólói népüknek és a Földkerekség valamennyi emberének:

Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.
Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra

-vélekedik JÓZSEF ATTILA.

Meg van mérgezve a föld!
A földgolyó szíve szétreped!
Ellenmérget neki,
csak ne vért, ó, ne vért!
Hisz embervérrel
mérgeztük meg a földgolyót!

*/részlet A földgolyó meg van mérgezve
c. versből, Képes Géza fordítása/*

- figyelmeztet az észet HENRIK VISNAPUU.

A világ tele van várakozással.
Az ifjú hajók örömben minden vitorlájukat kifeszítik,
De egy öreg teherhajó kormánylapátjával időről időre
ugyanazokat a szavakat rója a vízbe:
Mindvégiglen higgy és vigyázz!
Talán a hajónapló utolsó lapját kezded írni ma éjszaka.

*/részlet a Vihar előtt című versből,
Képes Géza fordítása/*

- írja a bizonytalan jövőbe tekintve a finn TOIVO PEKKANEN

Az idézett költők — s ezt hangsúlyoznom kell — a nemzeti témának is nagyformátumú művelői, a magyar irodalom legmélyebb

hazafias költeményeinek egyikét, a *Hazám* című szonettciklust JÓZSEF ATTILA írta. E téma sokat emlegetett észt művelője a *Keleti tér* és az *Úgy kötődöm én is* című versei révén VISNAPUU. De e sorban megemlíthettem volna még a finn líra legnagyobb alakját, EINO LEINÓT, az észt JOHANNES BARBARUST és a mártírsorsát megjósoló RADNÓTI MIKLÓST is, akik — VERES PÉTER némi-képp módosított szavaival — mindannyian "nemzetben, emberiségben" gondolkodtak.

Az egyetemesség érzése, az emberiség összetartozásának és egymásrautaltságának tudata a második világháború után hangsúlyosabb, mint valaha. A modern uráli irodalmakban is felerősödött a valamennyi nép és ember fenyegetettségének és közös érdekeinek, az emberiség jövője féltésének hangja. Valamennyire visszaszorult a direkt nemzeti tematika, ill. úgy hangolódott át, hogy a leghagyományosabb, sokszor egészen archaikus ritmusok, alakzatok, képek, motívumok általánosabb, egyetemes mondanivaló kifejezőivé váltak /azaz a két téma kezdett közeledni egymáshoz, sőt nem ritkán egybe is olvadt./ Ebben a vonatkozásban nem ritkán már maga a nemzeti történelem is ürüggyé válik, nemzet fölötti tanulságokat kínáló példává, a legegényibb és a legművészebb anyaggá az egész emberi közösségnek szóló tartalmak kifejezésére. Ugyanakkor mintegy ellentétes folyamat eredményeképpen az egyetemes történelem /pl. az Ókor, a Biblia világa/, ill. az Európán kívül élő népek kultúrkinése is részévé válik a nemzeti irodalmaknak mint téma, forma, motívum vagy ihletőforrás is, amelyet a hazai műhelyekben feldolgozva új művészi alkotás-ként bocsájtanak a költők és írók népük és a világ elé. /Így kezd a határ időnként és apránként elmosódní a nemzeti irodalmak között, s így válik részévé az uráli irodalmak együttese is a világirodalomnak vagy az irodalmak világának./

Mindezt kissé részletesebben, példák segítségével is megkísérlem kifejteni.

Ósi bűvigékkal, mintegy az uráli előidők mitológiájának felidézésével, a sok ezer soros chanti "teremtés énekek" formájában fejezi ki felfokozott szorongását nemzete és az emberiség jövője fölött "hosszú verseiben" JUHASZ FERENC:

Mosolygott,
mert azt is tudta Tórem,
hogy az Ember, aki megmarad majd,
akit nem vitt el az üstök habja,
akit nem mosott el a tűz-tajték,
akit a Tűzőzön meg nem rágott,
aki a szent Tűzőzön fölött volt,
a lángcsipke-tajtékon hánytorgó
szent nyárfatutajon remegve,
a szent tokhalbőr-sátor rózsá-homályában dideregve,
ha újra földet ér,
s a kövér forró hamuban kotorászva
múltját, jövőjét sírva keresi,
sírva keresi a Megmaradást,
sírva keresi a Múlandóságot...

/részlet A szent tűzőzön regéi-ből/

Nehéz pillanataiban, a reménytelenség elhatalmasodása idején ugyanezt az ősi világot, a szibériai obi-ugorok medvekultuszának képeit és hangulatait hívja segítségül gondoljait kifejtéséhez NAGY LASZLÓ – éppúgy vágyva vissza a tiszta magasságba, ahogy "az égből aláeresztett istenfi", a medve is:

ó szép piros Nap, ha vashorgokkal áldott mancsom
beléd vághatnám végre hogy elragadj hirtelenül,
gyökerestől kiszakíts innen úsztatva égi fátylak közé:
jó utam az lenne már, mert egyetlen bajtalan út,
egyetlen vértelen út, ha nem éri a láb a földet
s megnémul a szájj a földnek, déjjana, déjjana, dé!

/részlet a Medvezsoltár-ból/

MIKA WALTARI finn író *Szinuhe* című regénye /amely indíttatásában minden bizonnyal párhuzamba állítható THOMAS MANN *József* tetralógiájával/ az ókori Egyiptomban játszódik, az író szemléletét, ábrázolásmódját s végső ítéletét azonban a második világháború iszonyata határozza meg, az "... amit mi elviseltünk, emberek, amit nem érthet, aki nem érte meg..." élményéé.

A finn irodalmat mindig is meghatározó természet-élmény /ld. pl. a Nobel-díjas F. E. SILLANPÄÄ életművét/ a mai finn lírában is jelen van, de gyakran már csak kerete /s csak itt-ott mélyen féltett színtere/ a bizonytalanságban élő embernek. A természeti képek és a napi politikai hírek montázsa, filmszerű egybevágása a személyes jelenlét kifejezetten prózai mozzanataival napjaink legjelentékenyebb finn lírikusainál /TUOMAS ANHAVA, PAAVO HAAVIKKO, PENTTI SAARIKOSKI/ nem ritkán meghökkentő verssé formálódik:

feloszlatták a parlamentet
képeket közöltek a reggeli lapok
Kekkonen nagyon gondterhelt arccal
nézett a képen
és Suomi sötétebb pont
volt a térképek papírmezején
mint a kivert szem

rádiót hallgattam és töprenkedem
nyár volt és reggel
lassan baktattam a parkon keresztül
a hajnali fénysugárban
hazafelé
fenn züllöttem egész éjszaka
A bokrokat nézegettem és felszállt a nap
verset írtam

aprócska zöldes ágyúk őrködtek a hajnal felett
az utcák üresek voltak akkor
a berlini helyzetet
a jobboldal miatt törölték ezeket az igéket
és a futóárkokat víz fedi

mi történik tulajdonképpen?
meleg volt azon a reggelen
mintha egy nagy szobából bámultunk volna az útra
kifelé

/PENTTI SAARIKOSKI: *Mi történik tulajdon-
képpen?* Jávorszky Béla fordítása/

Az észti JAAN KROSS történeti kisregényei az intellektua-
litás és az élményszerűség legmagasabb fokán idézik meg az
észti múlt kevésbé ismert fontos alakjait, eseményeit. Tetem-
rehívásai népe számára épp úgy kínálnak tanulságokat /szűkebb,
nemzeti vonatkozásban/ mint mindannyiunk számára. *Menny-kő* cí-
mű művében K. J. Peterson és O. W. Masing szembeállításával, s
a két jellem páratlanul izgalmas megütköztetésével a védtelen
géniusz és a hatalom birtokában levő középszerűség mindig is
tragikusan végződő konfliktusára figyelmeztet. Az *ember tra-
gédiája*-t észtil megszólaltató költőként is kiemelkedő KROSS
híres filozófiai versében /*A világ felfedezése*/ a sikert és a
kudarcot egyaránt magába rejtő, s ezekben a mindig, mindenki
számára ismétlődő, de csak ezek vállalásával teljes, küzdő,
kereső emberi élet jogaiért emel szót:

Minden ember Genovában született,
.....
És mindenki elindul világgá,
mert mindenkinek világgá kell mennie
.....
és új világot fedez fel.
Mindegyik.
Néhányan: mindenkinek,
kevesen: sokaknak

és mindegyik: saját magának.
Mert mindenkinek fel kell fedeznie
saját világát.

/részletek, Képes Géza fordítása/

A nemzeti és az egyetemes, nemzetiség és egyetemesség harmonikus egységben, szép összhangban szól ma már a fiatal uráli irodalmakban is. A mari VALENTYIN KOLUMB, a komi GEN-NAGYIJ JUSKOV, a mordvin ARTUR MORO, az udmurt FLOR VASZILJEV, a chanti ROMAN RUGIN és PROKOPIJ SZALTIKOV, a nyenyec LEONYID LAPCUJ és VASZILIJ LEDKOV lírájában megvalósul már a nemzeti hagyományok és a legáltalánosabb, minden emberhez szóló költői mondanivaló szintézise. E magasrendű és igen tudatos egység legmeggyőzőbb bizonyítéka azonban a napjainkban már európai rangú manysi JUVAN SESZTALOV életműve. A hétezeres lélekszámú kis nép hírneves fia /aki *Julidnusz* című nagy elbeszélő versében a nyelvrokon magyar és manysi nép múltját és jelenét kapcsolja össze művészi módon/ legjelentősebb lírai megnyilvánulásaiban a manysi hagyományok nyelvén és kifejezőeszközeivel a Világegyetem valamennyi lakójához és a Földkerekség valamennyi lakója nevében is szól – felemelő és bizakodó szavakkal –, mikor így ír:

A szarvasok igazi pásztora az ember,
csak ő barátja mindennek, ami él.
Mint ahogy forog a Föld,
forog, nem áll meg pillanatig sem:
az ember szíve sem
pihen soha meg.

Nő a fű mint ahogy
nőnek a szarvasok –
tél ködein át tompa fénnyel
távoli tavasz int.

Rénszarvaspásztor
áll a világ közepin.

/részlet az *Ének a tajgán* című versből.
Képes Géza fordítása/

Újra megvalósult hát az az egység, amelyet valaha az egyedít és általánost, a nemzetit és egyetemest olyan szerencsésen és plasztikusan egybeolvasztó és megszólaltató folklór képviselt, de most már magasabb szinten. A világ ösztönösen helyes látásától és felfogásától hosszú, nem nehézségek, kitérők és buktatók nélküli fejlődés után az uráli irodalmak mindegyike elérkezett a világ átgondolt, egyedül helyes és lehetséges értelmezéséig. Együtt örül az emberiséggel, ha oka van rá, érte fél, jövője aggasztja, ha szaporodnak a baljós jelek. Fejlődésének ezen a magas fokán, ha szerény fejezetként is, része már a világirodalomnak, s azt olyan formában gazdagítja a maga hozadékával, egyéni gondolkodásmódjával, nemzeti színeivel, amiként a világirodalom legnagyobbjai is a maguk nemzeti környezetben játszódó, nemzeti tematikájú, mégis mindenkihez szóló zseniális alkotásaikkal.

J E G Y Z E T E K

A cikk kísérlet az uráli nyelvű irodalmak egységes szempontok alapján való együttes tárgyalására. Megállapításai helyenként eltérnek az egyes nemzeti irodalomtörténetek álláspontjától, úgy hiszem azonban, hogy a belterjes, csupán egy műveltségi körön belül érvényes szempontok fölé emelkedve – gondolkodásra készítetők.

Világirodalmi /ha úgy tetszik nemzetközi/ témáról lévén szó, helyenkint elkerülhetetlen volt olyan tudottnak vett tények feltüntetése, amilyen pl. PETŐFivel vagy MADÁCH IMRE-vel kapcsolatban, hogy magyarok, vagy a *Kanteletár* mellett a finn jelző. Egyébként – eltekintve a legnagyobb nevektől – meglehetősen kevésbé ismerik egymást a rokonnépek, a költők nemzeti hovatarozását már ezért is tanácsos jelezni.

A nemzetiség párjául szándékosan nem a nemzetköziséget választottam. Ez a kifejezés ugyanis napjainkra oly mértékben töltődött fel politikai tartalommal, és annyira osztály megkötöttségű, hogy jelentése nem azonos pl. a *Kanteletár*-ban, vagy akár az *Ember tragédiájá*-ban és a KROSS-tól idézett versben kifejezett felfogással, emberiség szemlélettel.

Fejtegetéseim minden bizonnyal bírálhatók. Súlyos kifogásként merülhet fel a csupán nyelvben rokonnak vélt uráli népek irodalmának összevonása a fenti cím alatt. A jelzett fejlődés nem csupán az uráli irodalmak sajátja, különleges vonása – vélekedhet a kritikus. Sokkal szerveesebb összerendezést lehetne kimutatni – szerinte – az egyes uráli népek irodalmában, és az illető uráli nép földrajzi szomszédságában élő, vele azonos sorsot átélt de nem nyelvrokon nép irodalma között. Nem szemlélhetők egységben egyébként az uráli népek történeti—társadalmi fejlődésük tekintetében sem, rendkívül nagyok az eltérések és jelentősek az elcsúszások egymáshoz viszonyítva is – toldhatja meg észrevételeit. S a sor folytatható.

A megjegyzésekben sok az igazság. Mégsem cáfolják érvelesemet, amellyel kapcsolatban tárgyalási szempontként magam is érvényesíthetem a még legtisztább genetikusan és tipológiai irodalmi kapcsolatok esetében sem elengedhető "mutatis mutandis" tételét. Az őstörténeti ismeretek és a nyelvrokonság tényei alapján tagadhatatlanok a kapcsolatok /szerves kapcsolatok! / az uráli népek folklórjában. A társadalmi, történeti, kulturális téren bekövetkezett eltérések, ill. a népeket elválasztó földrajzi távolság tekintetbe vétele mellett azok a

párhuzamok sem téveszthetők szem elől, amelyek egészen nyilvánvalóak a finn — észt, a komi — udmurt — mari — mordvin és a manysi — chanti — nyenyec élet, sors és műveltség viszonylatában. A nyelvi összetartozás felfedezése — az egymásról nem tudás évezredei és évszázadai után — ismét egymás felé fordítja az uráli népeket. Ezt az érdeklődést a számtalan kölcsönös /oda-vissza/ fordítás, hatás mellett /ezek némelyikére fentebb utaltam, a kérdés egyébként meglehetősen feldolgozatlan/ az a tény is igazolja, hogy pl. a magyar irodalomban a XVIII. század második felétől napjainkig valamilyen formában élve él a nyelvrokonság gondolata /gondoljunk itt csupán DUGONICS ANDRÁSnak a maga korában páratlan sikerű őstörténeti regényeire vagy ZEMPLÉNI ÁRPAD oly kevésbé ismert és méltatott költészetére. De említhetném a finn ARVI JÄRVENTAUUS és MARTTI SANTAVUORI magyar tárgyú regényeit is/. Az egykori közös gyökerű költészet /és hagyományvilág/ szétágazott és megritkult szálait hosszú idők után megint meglelték a költők és a tudósok, s azokat egyesek és időnkint újra összecsomózzák. Többről, sokkal többről van tehát szó, mint alkalmi, erőltetett párhuzamokról — ha úgy tetszik véletlenekről —, s ez már önmagában is igazolja a csak vázaltszerűen kidolgozott téma jogosultságát.

I r o d a l o m

- DOMOKOS PÉTER: *Zur Frage der neueren Literatur der permischen Völker.* /in: Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus, Bp., 1963/
- : *Kisebbs nyelvrokonaink irodalmáról /Napjaink, 1968.3./*
 - : *К вопросу об эпосе в фольклоре угро-финских народов /in: Проблемы изучения финно-угорского фольклора, Саранск, 1972/*
 - : *A fiatal urdli irodalmak forrásairól /Néprajz és Nyelvtudomány, 1971-1972/*
 - : *Nyelvrokonaink irodalmáról /Tiszatáj, 1972. 2./*
 - : *A fiatal írásbeliségű urdli népek szépirodalmáról /Helikon, 1972. 3-4./*
 - : *Az urdli népek költészete /in: Uráli népek, Szerk.: Hajdú Péter. Bp., 1975./*
 - : *A finn irodalom fogadtatása Magyarországon. Bp., 1972.*
 - : *Medveének. A keleti finnugor népek irodalmának kistükre. /válogatta, fordította, az utószót és a jegyzeteket írta/ Bp.; 1975.*

THE PROBLEM OF NATIONALITY AND UNIVERSALITY AND THE
DEVELOPMENT OF THEIR RELATIONSHIP IN THE LITERATURES
OF THE URALIAN PEOPLES

by

Peter Domokos

The literature of smaller nations and peoples offers for analysis the history of a pair of concepts from their formation to a synthesis through conflicts. If simplified, the process consists in the development of the relationship between the individual and the collective; more precisely, it is the history of the categories "nationality" /i.e. the belonging to a particular nation/ and "universality" /i.e. universally human, supranational/ as most characteristically manifested in literature.

The author proves his thesis with the comparison of periods of literary history and individual literary careers of Uralian literatures as well as excerpts of literary texts.